

**BO'LAJAK MUTAXASSISLARNING FUNKSIONAL SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH
MUAMMOLARI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15510375>

I.I. Tuychiyeva

M. N. A'zamova

FarDU Pedagogika kafedrasi mudiri P.f.b.f. d. (PhD), professor,

FarDU Pedagogika yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: *Bo'lajak mutaxassislarda funksional savodxonlikni rivojlantirish bugungi kun ta'lim jarayonlarida ahamiyat berilishi zarur bo'lgan muammolardan biridir. Ushbu maqolada funksional savodxonlik tushunchasining metodologik tahlili, tarkibiy qismlari, ularni yosh avlodda rivojlantirish usullari, ushbu qobiliyatning bo'lajak mutaxassislar faoliyatidagi o'rni va ahamiyati hamda jamiyat rivojida funksional savodxonlikni oshirish va uni baholashning turli mezonlaridan foydalanishning ilmiy ahamiyati yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *funksional savodxonlik, o'qish savodxonligi, matematik savodxonlik, ekologik savodxonlik, global kompetensiyalar, ijodiy fikrlash, PISA tadqiqotlari, axborot savodxonligi, moliyaviy savodxonlik.*

**БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ
ГРАМОТНОСТИ**

И.И. Туйчиева

Заведующая педагогическим факультетом ФарДУ П.ф.б.ф. д. (к.ф.н.), профессор,

Азамова М.Н

Студент-педагог ФарДУ

Аннотация: *Развитие функциональной грамотности у будущих специалистов является одной из проблем, которым необходимо уделять внимание в современном образовательном процессе. В данной статье описан методологический анализ понятия функциональной грамотности, ее компонентов, методов их развития у молодого поколения, роли и значения этой способности в работе будущих специалистов, а также научной значимости повышения функциональной грамотности в развитии общества и использования различных критериев ее оценки.*

Ключевые слова: *функциональная грамотность, читательская грамотность, математическая грамотность, экологическая грамотность, глобальные компетенции, творческое мышление, исследования PISA, информационная грамотность, финансовая грамотность.*

OF FUTURE SPECIALISTS PROBLEMS OF FUNCTIONAL LITERACY DEVELOPMENT**1. I.I. Tuychiyeva, 2. M. N. Azamova,***1. Head of the Pedagogical Department of FarDU P.f.b.f. d. (PhD), professor,**2. FarSU Pedagogical student*

Abstract: *The development of functional literacy in future specialists is one of the problems that need to be given importance in today's educational processes. This article describes the methodological analysis of the concept of functional literacy, its components, methods of their development in the young generation, the role and importance of this ability in the work of future specialists, and the scientific importance of increasing functional literacy in the development of society and using various criteria for its assessment.*

Key words: *functional literacy, reading literacy, mathematical literacy, environmental literacy, global competencies, creative thinking, PISA studies, information literacy, financial literacy.*

KIRISH

Bugungi kunda jamiyat rivojining muhim omili sifatida yoshlarni har tomonlama yuksak salohiyatli va savodxon qilib voyaga yetkazish muhim ahamiyatga ega. Bu borada jahon miqyosida ta'lim sohasini isloh qilish jarayoni ko'plab mamlakatlarda o'z ijobiy natijasini ko'rsatmoqda. Islohotlar negizida yoshlarda turli qobiliyatlarni rivojlantirish, ularni zamon bilan hamnafas yuksaltirishga erishish, o'quv motivlarini yanada oshirish, ta'lim va tarbiya borasida birdek ijobiy ko'nikmalarga o'rgatish, ularni mustaqil hayotda uchraydigan turli to'siqlarga nisbatan chidamli qilib tarbiyalash, o'zlari qiziqqan sohaga to'g'ri yo'naltirish hamda bo'lajak kasbiy faoliyatlarini mukammal tashkil eta olish qobiliyatlarini shakllantirish vazifalari turibdi. Bunda ayniqsa rivojlantirish zarur qobiliyatlardan biri funksional savodxonlik qobiliyatidir. Funksional savodxonlik bu ko'plab manbaalarda ijtimoiy munosabatlar tizimida shaxsning normal ishlashini ta'minlaydigan bilim, ko'nikma va malakalarning ma'lum darajasi deb belgilanar ekan, uning mazmuni ta'lim faoliyatini hayotga yaqinlashtirishdan iborat hisoblanadi. Funksional savodxonlikni faqatgina ta'lim sohasiga aloqador qobiliyat deb emas, balki jamiyki sohalarda faoliyat olib borayotgan mutaxassislar uchun nihoyatda zarur bo'lgan qobiliyat turi sifatida qabul qilish maqsadga muvofiqdir. Ushbu qobiliyatni shakllantirish va rivojlantirib borish vazifasi esa ta'lim sohasi bilan bir qatorda butun bir jamiyat zimmasiga daxldor burchlardan biri sanaladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

“Funksional savodxonlik” tushunchasi xorijiy A.Shlyayxer, M.Cole va S.Skribner, I.Kirsh va J.Gutrilar, S.White, MDH davlatlari S.Tangyan, V.Maskevich va S.Krupnik, A.Leontyev, O.Lebedev, P.Atutov, V.Yermolenko, A.Novikov, L.Perminova va boshqa pedagog olimlar

tomonidan o'rganilgan. Rus pedaqog-psixolog olimi A.Leontevning fikriga ko'ra, "funktional savodxonlik – bu insonning hayoti davomida doimiy ravishda oladigan bilim, ko'nikma va malakalarini keng qamrovli hayotiy masalalar yechimini topishda va o'z faoliyatining turli sohalarida duch keladigan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarda qo'llay olishidir" A.Leontevning fikriga monand V.Krichevskiy ham funktsional savodxonlikni insonning o'quv va amaliy faoliyatda o'zini namoyon qila olish kompetentligi hamda hayotiy muammolarning optimal yechimlarini topish va amalda qo'llay olish qobiliyati sifatida qaraydi .[4]

Jumladan, O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasida "savodlilik" va "savodxonlik" tushunchalariga quyidagicha ta'riflar berilgan: 1) aholi madaniy saviyasi ko'rsatkichlaridan biri; 2) odamning adabiy til normalariga muvofiq keladigan og'zaki va yozma nutq malakalariga egaligi; 3) oddiy matnlarni o'qish va yoza olish ko'nikmasiga egaligi; 4) muayyan soha bo'yicha bilimga egaligi (siyosiy savodxonlik, texnik savodxonlik, tibbiy savodxonlik). [5]

O'rganilgan manbalar asosida shuni ta'kidlash lozimki, funktsional savodxonlikka berilgan ta'riflar va bildirilgan fikrlar jamiyat rivojlanishi bilan takomillashib borgan.

Funktional savodxonlik – bu insonning hayotiy ehtiyojlarini ta'minlash maqsadida fundamental bilimlarni o'zlashtirish va qo'llay olish ko'nikmalari negizida shakllanadigan qobiliyatdir. Shakllanishi uchun maqsad, mazmun va natijaviylik komponentlari, muhit hamda rivojlanish ehtiyoji katta ahamiyat kasb etadi. Zaruriy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan kishilar uchun raqamlashtirish va globallashtirish erkinlik va zavq beradigan ishga aylanadi. Umrbod ta'lim yondashuvi doirasida kirish, tenglik va inklyuzivlik, sifat va ta'lim natijalari bo'yicha harakatlar yanada jadallashadi.

Hozirda zamonaviy ta'limda bir qator muammolar mavjud. Ulardan biri maktabdagi muvaffaqiyat har doim ham hayotdagi muvaffaqiyatni anglatmaydi. Shuning uchun ham insonning o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishga yordam beradigan ta'lim sifatini oshirish uchun maktab o'quvchilarining funktsional savodxonligini rivojlantirish birinchi o'ringa chiqadi.

Bugungi kunda o'quvchilarning funktsional savodxonligini aniqlash bo'yicha PISA xalqaro baholash dasturi 1997-yildan boshlab faoliyat yuritadi. PISA — 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligi va kompetensiyasini baholovchi xalqaro dastur bo'lib, Xalqaro Iqtisodiy hamkorlik va rivojlantirish tashkiloti tomonidan 3 yilda bir marta o'tkaziladi. Unda o'quvchilarning bilim sifati o'qish, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha monitoring qilinadi va 1000 ballik tizimda baholanadi. Ushbu xalqaro dastur 1997-yili ishlab chiqilib, 2000-yilda ilk marotaba amaliyotda qo'llangan. Dastur ko'magida turli davlatlar ta'lim tizimidagi o'zgarishlar aniqlanadi, solishtiriladi, baholab boriladi. Bu tadqiqotlarning natijasi dunyo bo'yicha katta qiziqish bilan kuzatib kelinadi. Shu bois yildan-yilga uning ahamiyati va qamrovi oshib boryapti. Tadqiqotlar natijasida o'quvchilardagi funktsional savodxonlik ko'rsatkichlari yuqorilab bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori asosida Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi tashkil etildi va mamlakatimiz ta'limining fundamental bo'g'ini, umumiy o'rta ta'lim sifatini baholashga qaratilgan PIRLS (boshlang'ich sinf bitiruvchilarining o'qish savodxonligini baholash), TIMSS (matematika va tabiiy fanlarning o'qitilish sifati monitoringini amalga oshirish), PISA (15 yoshli o'quvchilarning olgan bilimlarini real hayotiy muammolar yechimini topishda qo'llay olish ko'nikmalarini aniqlash) xalqaro baholash tadqiqot dasturlarida ishtiroki belgilandi.[1]

Shunga ko'ra, O'zbekiston ilk bor 2022-yilda PISA tadqiqotlarida qatnashdi. Sinov natijalariga ko'ra, o'zbekistonlik bolalar 81 ta mamlakat orasida matematika bo'yicha 72-o'rinni, tabiiy fanlar va o'qish savodxonligi yo'nalishlarida 80-o'rinni egalladi. Ushbu natijalar o'smir yoshlarimizning funksional savodxonligi bilan bog'liq muammolarga yechim topish zaruriyatini tug'diradi. Bugungi kunda ta'lim tizimidagi juda ko'plab islohotlar zamirida o'quvchilarning kelajakdagi faoliyatlarini tashkil etishlaridagi qulaylikni, samaradorlikni yaratishga qaratilgan maqsadlar turibdi. Xususan, yurt istiqboli yoshlar qo'lida ekanini hisobga olib, ana shunday islohotlarning boshida turgan muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning quyidagi so'zlari yosh avlodning savodxonligi bilan bog'liq holda pedagog tarbiyachilar zimmasiga yanada mas'uliyatli va sharaflil vazifani yuklaydi. "Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu — ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq".[2] Ushbu fikrlarni nazarda tutgan holda bo'lajak ota-onalar va pedagoglarning ta'lim tarbiya jarayonidagi munosib faolliklarini yanada oshirish tarbiyalanuvchilarning funksional savodxonligini shakllantirishga qaratilgan tizimli jarayonni tashkil etishni taqozo etadi. Bu esa bo'lajak mutaxassis kadrlarni tayyorlashda e'tiborga olish muhim bo'lgan asosiy jihatlardan biridir. Xususan, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi mazkur sohadagi yangi islohotlar uchun debocha vazifasini bajarib beradi.[3]

TAHLIL VA NATIJALAR

Funksional savodxonlik, oddiy so'z bilan aytganda, maktabda olingan bilim va ko'nikmalarni hayotda qo'llash qobiliyatidir. Bu maktabda o'qish jarayonida erishish mumkin bo'lgan ta'lim darajasi bo'lib, uning turli sohalarida hayotiy muammolarni hal qilish qobiliyatini nazarda tutadi.

Funksional savodxonlikning asosiy komponentlari sifatida 6 ta yo'nalish belgilanadi:

- matematik savodxonlik;
- o'qish savodxonligi;
- tabiiy fanlar savodxonligi;
- moliyaviy savodxonlik;

- global kompetensiyalar;
- ijodiy fikrlash;

Funksional savodxonlik deganda bilimning o'zi muhim emas, balki uni qo'llash qobiliyati muhimligini bildiradi: yangi ma'lumotlarni topish, uning ishonchligini tekshirish, unga asoslangan yangi faoliyat turlarini o'rganish, boshqacha aytganda, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyati tushuniladi.

Talabalarning funksional savodxonligini rivojlantirishni qachon boshlashimiz kerak? Ularga ushbu qobiliyatning nihoyatda zarur ekanligi hisobga olinib, ko'plab muhokamalar va ilmiy tadqiqotlar ushbu muammoga yechim sifatida "oila maktab oila" samarali o'zaro hamkorlik funksiyasini chuqurroq mustahkamlashni ilgari suradi. Har bir shaxs, jinsidan, millatidan va irqidan qat'iy nazar oilasi hamda ota-onasining jamiyatdagi ijtimoiy faolligiga munosib tarzda javob berishga, ajdodlariga munosib avlod bo'lishga harakat qilib yashaydi. Kamdan kam hollarda insonlar ichki motivlari orqali muvaffaqiyatga erishadilar. Shunday ekan, shaxs rivojlanishi jarayonida uning funksional savodxonlikka erishuvi va bu orqali o'z kelajagini ongli barpo eta olish ko'nikmalariga ega bo'lishi birinchi navbatda kishining ota onasi hamda oila a'zolarining umumiy qarashlari bilan uzviy bog'liqdir.

Talabalarning funksional savodxonligi ularga bo'lajak faoliyatlarini tizimli va mazmunli tashkil etishlari, ilmiy hamda innovatsion yo'nalishda mustaqil izlanish olib borishlari, ko'zlagan maqsadlariga qiyinchiliksiz erishishlari, o'z kasbiy va shaxsiy karyeralarini barpo etishlari, jamiyat talabiga munosib salohiyatga ega bo'lishlari uchun nihoyatda zarurdir. Talabalarni funksional savodxon bo'lishlarini ta'minlash ularga boshlang'ich ta'limni egallayotgan davrlaridan boshlanishi zarur. Chunki boshlang'ich ta'lim inson bilimlarining poydevori hamda yetakchisidir. Shuning uchun ham ushbu muammoning yechimi sifatida boshlang'ich ta'lim sohasini yanada ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan boyitish hamda boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari malakasini bugungi davr talabiga munosib oshirishni ko'zda tutish maqsadga muvofiqdir.

"Funksional savodxonlik" tushunchasi so'nggi paytlarda funksional savodxonlikni rivojlantirish muammosining rivojlanishi bilan bog'liq holda muhim ahamiyatga ega va yangi mazmunga ega bo'ldi. Boshlang'ich ta'limda funksional savodxonlikni rivojlantirish hozirgi davrda o'qituvchilarning dolzarb vazifasi hisoblanadi. Funksional savodxonlikni boshlang'ich sinf o'quv fanlari orqali fan bilimlari, malaka va ko'nikmalariga asoslangan shakllantirish va rivojlantirish jarayoni fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish asosida amalga oshiriladi.

Ta'limning dastlabki bosqichida asosiy narsa tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash, xulosa chiqarish, tizimlashtirish, inkor etish, cheklash kabi mantiqiy usullardan foydalangan holda har bir bolaning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdir.

Funksional savodxonlik - bu bolaning matndan ma'lumot olish uchun o'qish va yozish ko'nikmalaridan erkin foydalanish qobiliyatiga ega ekanligini anglatuvchi tushuncha, bunday ma'lumotlarni real muloqotda uzatish, matnlar va boshqa xabarlar orqali muloqot qilish, shuningdek, tabiiy fanlarni o'rganishda yangi ma'lumotlarni o'rganish va boshqalar.

Nutq faoliyatining turli turlari bo'yicha intensiv trening mavjud: gapirish va tinglash, yozish va o'qish; boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida o'rganishga kompetensiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshiradigan matematik faoliyat usullarini shakllantirish.[6]

Funksional savodxonlikning asosiy ko'nikmalari o'qish savodxonligidir. Zamonaviy jamiyatda ma'lumot bilan ishlash qobiliyati (birinchi navbatda o'qing) muvaffaqiyatning asosiy shartiga aylanadi. O'qish ongini rivojlantirishga katta e'tibor berish muhimdir.

Ongli o'qish - shaxsiy o'z-o'zini rivojlantirishning asosi, malakali o'qiydigan odam matnni tushunadi, uning mazmuni haqida fikr yuritadi, o'z fikrini oson ifodalaydi va erkin muloqot qiladi; Ongli o'qish nafaqat rus tili darslarida va adabiy o'qishda muvaffaqiyatga erishish uchun asos yaratadi, balki har qanday fan sohasida muvaffaqiyat garovi, asosiy kompetensiyalarni rivojlantirish uchun asosdir.

O'qish funksional savodxonligining asosiy turlari:

- kommunikativ savodxonlik
- nutq faoliyatining barcha turlarida ravonlik;
- birovning og'zaki va yozma nutqini etarli darajada tushunish qobiliyati;
- o'z fikrlarini og'zaki va yozma nutqda mustaqil ifoda etish,
- og'zaki va yozma nutq shakllarining xususiyatlarini o'zida mujassam etgan kompyuter nutqida o'z fikrlarini mustaqil ravishda ifodalash;

Axborot savodxonligi - darslik va ma'lumotnomalardan ma'lumotlarni izlash, Internet va o'quv kompakt diskleri, shuningdek, boshqa turli manbalardan ma'lumotlarni olish, axborotni qayta ishlash va tizimlashtirish va uni turli usullarda taqdim etish qobiliyatidir. Ushbu qobiliyatni o'quvchi va talabalarda shakllantirishda avvalo "axborot" tushunchasini tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Axborot tushunchasiga juda ko'p olimlar tomonidan turlicha ta'riflar berilgan.

Axborot — «bizni o'zgartiradigan» tushuncha (Stafford Beyer, 1979).

Axborot — bu «insonning ongiga yetib boradigan va uning bilimini oshiradigan» tushuncha (Blokdjik and Blokdjik, 1987).

«Axborot — bu uni oladiganlar uchun ma'noga ega shaklga keltirilgan va joriy yoki keyingi harakatlar yoki qarorlar uchun haqiqiy yohud potensial qiymatga ega ma'lumotlar» (Davis and Olsen, 1984).

Yuqoridagi ta'riflardan anglash mumkinki, axborotning bugungi kundagi ahamiyati yuksak va qimmatlidir. Lekin uni to'g'ri qabul qilish orqaligina uning samarasini yuzaga chiqarish mumkin. Buning uchun yosh avlodda axborot savodxonligini shakllantirish va rivojlantirish nihoyatda muhimdir.

Har kuni jamiyatda katta hajmdagi ma'lumotlar oqib o'tadi. Faqat yuqori sifatli, tasdiqlangan bilimlarni topa olish va zamonaviy texnologiyalardan foydalana olish muhimdir. Axborot madaniyatini shakllantirish o'z-o'zini chuqur rag'batlantirishga va hayot davomida o'rganish istagiga va natijada ijodiy qobiliyatga olib keladi. mehnat unumdorligini rivojlantirish va oshirish. Insonning axborot savodxonligi asoslarini tushunishi aqlli jamiyatni yaratishning asosiy talabidir.

Faoliyat savodxonligi - bu tashkilotchilik qobiliyati (tartibga solishni boshqarish qobiliyatlari) va ko'nikmalarining namoyon bo'lishi, ya'ni faoliyat maqsadini belgilash va og'zaki shakllantirish, rejalashtirish va kerak bo'lganda uni o'zgartirish, bu o'zgarishlarni og'zaki asoslash, o'z-o'zini nazorat qilish, o'zini o'zi baholash, o'zini o'zi tuzatish. Inson faolligi «harakat», «faoliyat», «xulq» tushunchalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, shaxs va uning ongi masalasiga borib taqaladi. SHaxs aynan turli faolliklar jarayonida shakllanadi, o'zligini namoyon qiladi ham. Demak, faollik yoki inson faoliyati passiv jarayon bo'lmay, u ongli ravishda boshqariladigan faol jarayondir. Inson faolligini mujassamlashtiruvchi harakatlar jarayoni faoliyat deb yuritiladi.[6] Ya'ni, faoliyat - inson ongi va tafakkuri bilan boshqariladigan, undagi turli-tuman ehtiyojlardan kelib chiqadigan, hamda tashqi olamni va o'z-o'zini o'zgartirish va takomillashtirishga qaratilgan o'ziga xos faollik shaklidir. Ushbu faollik nafaqat o'z ehtiyojlari va o'z hayotini tartibga solish, balki bo'lajak faoliyati davomida ham maqsad va rejalarini loyihalashda, tizimga solishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Funksional savodxonligining navbatdagi turi - matematik savodxonlikdir. Bu shaxsning matematikaning o'zi yashayotgan dunyoda tutgan o'rnini aniqlash va tushunish, asosli matematik mulohazalarni ifodalash va matematikadan hozirgi va kelajakda fuqaroga xos bo'lgan qiziqish va fikrlash ehtiyojlarini qondirish uchun foydalanish qobiliyatidir.

Matematika fanining o'quv predmeti matematik hisoblash ko'nikmalarini shakllantirishni, geometriya asoslari bilan tanishishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, ob'ektlarni tekislikda mustaqil tanib olish ko'nikmalarini shakllantirish, o'z vaqtida harakat qilishning amaliy qobiliyati, syujeti hayotiy vaziyatlar bilan bog'liq bo'lgan muammolarni hal qilish qobiliyati ham matematik savodxonlikni oshirish yordamida vujudga keladi.

Bugungi kunda o'quvchilarda mantiqiy savodxonlikni shakllantirishga alohida ahamiyat berilmoqda. Va uni shakllantirishning asosiy vositasi - matematika darslari. Matematika darslarining asosiy maqsadi bolaning intellektual rivojlanishi bo'lib, uning muhim tarkibiy qismi og'zaki-mantiqiy fikrlashdir.

Matematik funksional savodxonlikning asosiy shakllari:

- tevarak-atrofdagi voqelikda yuzaga keladigan va matematika yordamida yechish mumkin bo'lgan masalalarni tan olish;
- masalalarni matematika tilida shakllantirish;
- masalalarni matematik faktlar va usullar yordamida yechish;
- ishlatiladigan yechim usullarini tahlil qilish;
- qo'yilgan muammoni hisobga olgan holda olingan natijalarni sharhlash;
- qaror natijalarini shakllantirish va qayd etish.

Ekologik savodxonlik - bu shaxsning tabiiy fanlarni bilish va savollar berish, yangi bilimlarni o'zlashtirish, tabiatshunoslik hodisalarini tushuntirish va ilmiy asoslangan shakllantirish uchun tabiiy fanlarni o'zlashtirish, tabiatshunoslik masalalari bilan bog'liq xulosalar dalillari va ulardan foydalanish qobiliyatidir.[6]

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitilayotgan "Tabiiy fanlar" o'quv fani integratsiyalashgan bo'lib, tabiiy fanlar va ijtimoiy-gumanitar yo'nalish modullaridan iborat hamda hayot xavfsizligi asoslarini o'rganishni ta'minlaydi. Darsda lingvistik vositalar yordamida hodisalarni vaqtini belgilash malakasini mashq qilamiz: avval, keyin, avval, keyin, oldin, bir vaqtning o'zida. Biz bolaning sog'lig'ini inson mavjudligining eng muhim qadriyati sifatida tan olish, uning jismoniy salomatligiga g'amxo'rlik qilish va hayot xavfsizligi qoidalariga rioya qilish qobiliyatini mustahkamlaymiz. Bolalar berilgan mavzu bo'yicha o'zlari uchun material tayyorlash, shuningdek, o'zlarining savollari va topshiriqlarini katta zavq bilan bajarishlari mumkin.

Moliyaviy savodxonlik - farovonlik va hayot sifatini yaxshilashga olib keladigan insonning moliyaviy xatti-harakatlari sohasidagi bilim, ko'nikma va munosabatlar majmui. Zamonaviy maktabning eng muhim ehtiyojlaridan biri iqtisodiy tafakkuri rivojlangan shaxslarni tarbiyalashdir. Agar ilgari iqtisodiy muammolar o'quvchidan sun'iy ravishda uzoqlashtirilgan bo'lsa, bugungi hayot talaba ehtiyojlar nima ekanligini va ularni qondirish imkoniyatlari cheklanganligini bilishini talab qilmoqda; qanday tanlashni bilish; pulning maqsadini ifodalaydi; oila byudjeti nimadan iboratligini tushundi.[6]

Global kompetensiyalar - bu global xarakterdagi muammolarni va madaniyatlararo o'zaro ta'sirni turli nuqtai nazardan tanqidiy ko'rib chiqish qobiliyati; madaniy, diniy, siyosiy, irqiy va boshqa tafovutlar o'zimizning va boshqalarning tushunchalari, mulohazalari va munosabatlariga qanday ta'sir qilishi mumkinligini tan olish; inson qadr-qimmatini umumiy hurmat qilish asosida boshqalar bilan ochiq, hurmatli va samarali muloqot qilish.

"Global kompetensiyalar" bu o'ziga xos ko'nikmalar emas, balki turli xil madaniy kelib chiqishiga mansub odamlar bilan yuzma-yuz yoki virtual muloqotda va global muammolarni hal qilishda shaxslarning ishtirokida muvaffaqiyatli qo'llaniladigan bilim, ko'nikma, munosabat, munosabat va qadriyatlarning kombinatsiyasi. Ushbu kompetensiyani shakllantirish, ayniqsa, maktabning ta'lim jarayonlari va bevosita o'qituvchining tarbiyaviy faoliyati bilan bog'liq.

Ijodiy fikrlash. Ijodiy fikrlash funksional savodxonlikning tarkibiy qismi bo'lib, u insonning g'oyalarni rivojlantirish va takomillashtirish, yangi bilimlarni shakllantirish va ilgari duch kelmagan muammolarni hal qilish uchun o'z tasavvuridan foydalanish qobiliyati sifatida tushuniladi. PISA ma'lumotlariga ko'ra, ijodiy fikrlash ham o'z ishlanmalari haqida tanqidiy fikr yuritish va ularni takomillashtirish qobiliyatidir.[6]

Ijodiy fikrlash - innovatsion (yangi, innovatsion, o'ziga xos, nostandart, g'ayrioddiy) va samarali (samarali, samarali, tejamkor, optimal) echimlarni olishga qaratilgan g'oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirish jarayonida samarali ishtirok etish qobiliyati.

Yoshlarning ijtimoiy-iqtisodiy hayotning o'zgaruvchan sharoitlariga moslashishga tayyorligini shakllantirish, buning uchun tegishli bilimlarni olish, qaysi maktablarda yangi fanlarni joriy etish, ixtisoslashtirilgan sinflar ochish, qo'shimcha ta'lim dasturlarini ishlab chiqish dolzarb ijtimoiy ehtiyojlardan biridir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, bo'lajak mutaxassislar qaysi sohada faoliyat yuritishlaridan qat'iy nazar, ularga funksional savodxonlik qobiliyati eng muhim qurol sifatida hamisha o'z sohiblarini marralar sari yetaklaydi. Ulardagi ushbu qobiliyatni shakllantirish, rivojlantirish hamda keyinchalik takomillashtirib borish uchun esa ancha erta harakatni boshlash zarur. Tadqiqot natijalari ta'lim va tarbiya sohasi vakillariga quyidagilarni taklif etadiki, bularga amal qilish orqali bo'lajak mutaxassislarda ongli, mantiqiy hamda tanqidiy fikrlashni kuchaytirish va o'z kasblari doirasida yuqori marralarni zabt etish mumkinligini izohlaydi:

Birinchidan, yosh avlodga oila muhitida sog'lom ta'lim va tarbiya muhitini yaratib berish, ota-onalarda farzandlariga nisbatan ongli rivojlantirish mas'uliyatini oshirish, oila va maktab hamkorligining uzluksizligini ta'minlash, o'quvchilarda erta yoshdanoq ichki motivlar shakllanishiga zamin yaratish:

Ikkinchidan, maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimida funksional savodxonlikni oshirishga doir turli ta'lim, o'yin va tarbiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish, ushbu qobiliyatni rivojlantirishga oid ma'naviy, istiqbolli loyihalar ishlab chiqish orqali ularni MTTlarda qo'llashga erishish; maktabgacha ta'lim davridanoq bolalarni mustaqil hayotga bo'lgan tayyorgarliklarini ko'zda tutuvchi turli metod va electron platformalarni yaratish; bolalarda ilm olishga bo'lgan ehtiyojlarni kuchaytirish, ichki motivlari asoslarini tushunishga erishish;

Uchinchidan, 16-17 yoshgacha o'quvchilar orasida kitobxonlikni yanada kengroq targ'ib qilish, boshlang'ich sinf davrlaridanoq o'quvchilarga to'g'ri kun tartibi tuzishni o'rgatish va ularga vaqt qadrini chuqur anglatish; ularni electron texnologik vositalardan maqsadli foydalanish sir asrorlaridan boxabar qilish; o'quvchilarda mustaqil ta'lim olishga bo'lgan qiziqishlarni uyg'otish;

Shuningdek o'quvchilarning ota onalarini ijtimoiy faollikka chorlash orqali ham yosh avlodda jamiyat uchun kerakli shaxs va yetuk mutaxassis bo'lib yetishishga, har tomonlama bilimlarni egallab borishga bo'lgan intilishni uyg'otish, bu orqali esa ulardagi funksional savodxonlikning amaliy samarasiga erishish imkoniyati paydo bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018- yil 8-dekabr "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 997- sonli Qarori.

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 2020- yil

3.TA'LIM TIZIMIGA YANGICHA YONDASHUV VA ISLOHOTLAR Altingul Yusupbayeva
11.06.2024

4. UMUMIY O'RTA TA'LIMDA FUNKSIONAL SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH OMILLARI Kudratova Aziza Ismatillayevna Образование и инновационные исследования (2023 год № 9) 169

5. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Birinchi jild. – T. 2000. –116 b

6. Функциональна грамотность (основные понятия) Каракотина Наталия Эдвардовна 09.12.2022 nsportal.ru

ELECTRON SAYTLAR:

1. <https://lex.uz/>
2. <https://ilmlar.uz/>
3. translate.academic.ru
4. yurmarkaz@adliya.uz
5. <http://interscience.uz>